

DZIAŁALNOŚĆ ZWIĄZKU TOWARZYSTW WYCIECZKOWYCH „JASKÓŁKA” W KATOWICACH W AUTONOMICZNYM WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM W LATACH 1922-1939

TYTUŁEM WSTĘPU

Pisząc w 3. tomie „Studiów i materiałów z dziejów krajoznawstwa polskiego” w szkicu pt. „Związek Towarzystw Wycieczkowych >Jaskółka< – przyczynek do dziejów krajoznawstwa na Górnym Śląsku” o dziejach tej organizacji krajoznawczej, stanąłem przed problemem braku źródeł do działalności Związku w końcowych latach dwudziestolecia międzywojennego: "Niewiele wiemy o tamtej działalności. [...] Nie wiemy niestety, czy związek dotrwał do wybuchu wojny. Natomiast w powojennych aktach Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego to stowarzyszenie już się nie pojawia”.¹ Po kilku latach nowe światło na końcowy okres działalności Związku rzuciło prywatne archiwum Ignacego Waclawczyka wieloletniego prezesa Towarzystwa w Katowicach i wiceprezesa Związku Towarzystw Wycieczkowych, udostępnione mi przez jego córkę. Te kilkanaście dokumentów, głównie okólników, pism i sprawozdań, pozwoliło na zamknięcie tematu Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”. Zanim jednak omówimy losy katowickiej „Jaskółki”, parę słów tytułem przypomnienia.

POWSTANIE I STRUKTURA ZWIĄZKU TOWARZYSTW WYCIECZKOWYCH „JASKÓŁKA”

Przygotowania do plebiscytu na Górnym Śląsku, mającego rozstrzygnąć o przynależności tego regionu do Niemiec lub Polski, stał się dla krajoznawstwa narodowego na Górnym Śląsku ważnym sprawdzianem, na ile dotychczasowe przekonywanie Górnoszlązaków do kultury polskiej, do polskich tradycji narodowych i polskiego dziedzictwa było skuteczne. Był to także sprawdzian organizacyjny, ilu nowych członków w swoje szeregi są w stanie przyciągnąć dotychczasowe i nowo powstające organizacje polskie. Niespotykany rozwój osiągnął w tym czasie sport śląski, zwłaszcza piłka nożna. Ale nie brakło miejsca także dla turystyki i działalności krajoznawczej. Na propagandę plebiscytową przeznaczono znaczne środki, z których sporo wydano na organizowanie wycieczek krajoznawczych i pielgrzymek. Polacy kierowali te wycieczki głównie do Krakowa i Częstochowy, Niemcy – do Wambierzyc i Barda, gdzie odpowiednio przygotowani przewodnicy i zakonnicy przedstawiali historię i osiągnięcia kulturalne swych narodów. W służbie kampanii plebiscytowej sięgnięto także po raz pierwszy po filmy oraz przeźrocza, pokazujące historię i osiągnięcia jednej lub drugiej strony.²

Strona polska położyła silne akcenty na przypominanie, że ludność górnoszląska stanowi część narodu polskiego, że więzy między tym regionem a Macierzą, mimo niepomyślnych okoliczności, nigdy nie zostały zerwane, a plebiscyt ma przywrócić naturalny stan rzeczy: skoro ludność mówi po polsku, nosi polskie nazwiska, powołać się może na polskie pochodzenie, to powinna wejść w skład państwa polskiego.³

Zgodnie z postanowieniami § 3 aneksu do art. 88 Traktatu Wersalskiego w Bytomiu ukonstytuował się Polski Komisariat Plebiscytowy z Wojciechem Korfantym na czele, który ściśle współpracował z Komisją Międzysojuszniczą Rządu Plebiscytową, sprawującą władzę na Górnym Śląsku od 11 II 1920 r. do 15 VI 1922 r. Terenowymi organami Komisariatu Plebiscytowego były powiatowe i gminne Komitety Plebiscytowe. Wewnętrznie Polski Komisariat Plebiscytowy podzielony był na kilkanaście wydziałów: Wywiadowczy, Polityki Wewnętrznej, Organizacyjny, Prasowy, Socjalno-polityczny, Apropowizacji, Szkolny, Kulturalno-oświatowy, Wychowania fizycznego, Administracyjny, Prawny, Rolny, Kolei i

¹ Wieczorek E., Związek Towarzystw Wycieczkowych >Jaskółka< – przyczynek do dziejów krajoznawstwa na Górnym Śląsku, „Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego” tom 3, Warszawa 2009, s. 532

² Dzieje Górnego Śląska w latach 1816-1947, pod red. F. Hawranka. Opole 1981, s.302

³ Dzieje Górnego Śląska...op.cit., s. 307

Poczt, Kościelny, Gospodarczy, Górniczy, Przemysłu i Handlu, Reemigracyjny, Statystyczny, Centrali druku i papieru, Wydawnictw, Dyplomatyczny, Propagandy zagranicznej, Zdrowia, PCK⁴. Jedną z pięciu sekcji Wydziału Wychowania Fizycznego („Sokół”, harcerstwo, sport, Towarzystwo Młodzieży Górnośląskiej) była sekcja IV „Jaskółka”, będąca jednocześnie centralą Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”, utworzonego 8 VIII 1920 r. Kierownikiem sekcji, a zarazem prezesem Związku, był Z. Wagnerowski⁵, skarbnikiem Ludwik Kopiec (równocześnie prezes Towarzystwa w Siemianowicach), a sekretarką M. Fojcikówna.

Związek posiadał własną odznakę i jednolite czapki. Na kilku zachowanych archiwalnych fotografiach widać uczestników w charakterystycznych „maciejówkach”. Czapki tak dla druhow, jak i druchen, były szare. Posiadały amarantową obwódkę z białym jedwabnym sznurem i czarnym skórzany daszkiem. Wprowadzona 8 VIII 1920 r. odznaka miała średnicę ok. 2 cm i była zrobiona z mosiądzu, częściowo emaliowana. W środku na czerwonym tle widniała skrzyżowana gitara i mandolina, nad nimi jaskółka. Wokół biegł biały otok z napisem „ZWIĄZEK TOW. WYC. JASKÓŁKA. GÓRNY ŚLĄSK”.

Fot.1 Odznaka ZTW

Członkowie Związku pozdrawiali się: „Cześć Jaskółkom!”

Związek posiadał strukturę federacyjną: autonomiczne Towarzystwa Wycieczkowe „Jaskółka” przystępowały do Związku Towarzystw Wycieczkowych. Poszczególne Towarzystwa zaczęły powstawać już w lipcu 1920 r., a za datę powstania Związku przyjmuje się 8 VIII 1920 r.

Rozwój organizacyjny Związku przerwał w sierpniu 1920 r. wybuch II powstania śląskiego (17/18-28 VIII 1920), ale już w połowie września istniało 21 Towarzystw, skupionych w Związku: Bielszowice (zał. 11 VII)⁶, Bykowina⁷, Bytom, Chorzów, Frydenshuta⁸, Goduła⁹, Janów Miejski¹⁰, Karb¹¹, Królewska Huta¹², Lipiny (zał. 2 IX)¹³, Miechowice¹⁴, Nikiszowiec¹⁵, Ruda, Siemianowice-Laurahuta (zał. 27 VII), Szarlej¹⁶, Szczepanowice,

⁴ Karuga W., Organizacja Polskiego Komisariatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska, Opole 1966, s. 16; Encyklopedia Powstań Śląskich, Opole 1982, s.426

⁵ w Encyklopedii Powstań Śląskich w dwóch różnych notkach tej samej autorki Ewy Wyglenda, pojawiają się dwie wersje jego imienia: Zbigniew i Zygmunt

⁶ dziś część Rudy Śląskiej

⁷ j.w.

⁸ dziś Nowy Bytom – część Rudy Śląskiej

⁹ dziś część Rudy Śląskiej

¹⁰ dziś część Katowic

¹¹ dziś część Bytomia

¹² Chorzów

¹³ dziś część Świętochłowic

¹⁴ dziś część Bytomia

¹⁵ dziś część Katowic

Szopienice¹⁷, Świętochłowice, Zaborze¹⁸, Zabrze. Do Związku przystąpiło też jako członek nadzwyczajny Towarzystwo „Wesołość” z Szarłocinca¹⁹. W przededniu plebiscytu Związek liczył prawie 2000 członków.

CELE STATUTOWE I FORMY DZIAŁANIA

Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” był organizacją turystyczno-krajoznawczą niezwykle oryginalną, bowiem oprócz „poznawania Ojczystego kraju” poprzez urządzenie wycieczek krajoznawczych, przyjął sobie za cele „pielęgnowanie pieśni polskiej i jej rozpowszechnianie...”²⁰.

Z dokumentu okolicznościowego, dotyczącego Towarzystwa Wycieczkowego „Jaskółka” z Rudy, założonego 11 VII 1920 r., wynika, iż celem Towarzystwa jest: „wychowanie młodzieży męskiej i żeńskiej w duchu narodowo-kulturalnym”²¹. Główne jednak cele, określone w § 2 Jednolitych Ustaw Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” to:

- poznawanie ojczystego kraju
- pielęgnowanie polskiej pieśni.²²

Oprócz sztywnych paragrafów statutu, ciekawe dla historyka są „wskazówki” dla zarządów TWJ: „Nasz kraj ojczysty Górny Śląsk jest tak pięknym w swej przyrodzie, iż wszelkie kosztowne podróże do dalekich stron stają się zupełnie zbyteczne; poznajmy go tylko. Osiągnąć możemy to przez podróże i zwiedzanie naszych pięknych okolic. Pomyślmy o lasach panewnickich, pszczyńskich, miechowskich, o dolinie Jamna, Jeziorze Paprociańskim itd.”, „chodzi o to by zakon kurować niemieckim Wandervogelvereinom²³”, „Jaskółka nie powinna wyciągać członków z istniejących już polskich towarzystw, lecz przyciągać na członków jak najwięcej takich, którzy dotychczas nie należeli do żadnego polskiego towarzystwa”. Być może wzorując się na wspomnianym ruchu Wędrownych Ptaków, usiłowano młodzieży – bo do niej głównie adresowana była oferta ZTW – wpoić zasady turystyki pieszej, krajoznawstwa i naukę śpiewu i gry na instrumentach – głównie mandolinach i gitarach, a jednocześnie odciągnąć od organizacji niemieckich. „Komu leży na sercu uszlachetnienie młodzieży naszej, niechaj zmniejszy liczbę renegatów i członków niemieckich towarzystw, pochodzących z grona naszego.”²⁴

Podstawową formą działalności ZTW były wycieczki krajoznawcze oraz zajęcia „klubowe”, w trakcie których doskonalono umiejętności śpiewu i gry na instrumentach, a także słuchano prelekcji o historii Polski, jej literaturze itp.

Poszczególne Towarzystwa występowały też często z programem artystycznym przy okazji różnego rodzaju imprez patriotycznych i propagandowych. Jak sprawozdaje Towarzystwo z Siemianowic: „W dniu 17 sierpnia (1920) wystąpiło nasze towarzystwo po raz pierwszy publicznie i to na uroczystości rocznicy powstania górnośląskiego. 5 mandolinistów i 2

¹⁶ dziś część Piekar Śląskich

¹⁷ dziś część Katowic

¹⁸ dziś część Zabrze

¹⁹ dziś część Chorzowa

²⁰ Sportowiec nr 7 z 15 IX 1920, s.6

²¹ Album Tow. Wyc. „Jaskółka” Ruda Śl z 1929 r. w zbiorach Muzeum Miejskiego im. M. Chroboka w Rudzie Śląskiej

²² tamże

²³ Wandervogel (Wędrowne Ptaki) - ruch turystyczny w Niemczech (później także w Austrii) powstały w 1901 r. w Stieglitz pod Berlinem jako „Wandervogel – Ausschusses für Schülerfahrten e.V.” W 1904 r. stał się już uchem ogólnoniemieckim, liczącym w przededniu wybuch I wojny światowej 25 tys. członków. Posiadał strukturę federacyjną (szereg autonomicznych „Wandervogel – Bünde”, czyli Związków Wędrownych Ptaków zrzeszonych pod wspólnym zarządem). Ruch propagował turystykę, obozownictwo, taniec ludowy i muzykę. Część grup Wandervogel połączyła się z organizacjami skautowskimi („Bund der Wandervogel Und Pfadfinder”. W 1933 został wchłonięty przez Hitler Jugend.

²⁴ Sportowiec nr 7 z 15 IX 1920, s. 6

gitarzystów odegrało 3 pieśni. Wywarło to duże wrażenie na zebranych. Huczne oklaski i okrzyki „Niech żyje Jaskółka” okazały przychylną zebranych.”²⁵.

PLEBISCYT

Tuż przed plebiscytem nasilono akcję wycieczkową. W cytowanym już dokumencie Towarzystwa „Jaskółka” z Rudy Śląskiej wspomniano także aktywny udział w pracy przedplebiscytowej poprzez „organizowanie wycieczek w powiaty zagrożone i wykonywanie tam koncertów na wieczornicach”²⁶.

W Niedzielę Palmową 20 III 1921 r. mieszkańcy Górnego Śląska zdecydowali o jego przynależności: za Polską wypowiedziało się 40,4% uprawnionych, za Niemcami 59,6%. Sześć tygodni później wybuchło III powstanie śląskie. Druhowie ze Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” zasilili oddziały bojowe, drużyny – służby sanitarne i kurierskie. W październiku 1921 r. Rada Ambasadorów podjęła decyzję o podziale Górnego Śląska. Do Polski przyłączono 29% obszaru plebiscytowego, zamieszkałego przez 46% ogółu mieszkańców, ale była to część najbogatsza w ciężki górnośląski przemysł. Wysiłki agitatorów plebiscytowych nie poszły na marne. Sukces ten był także sukcesem ruchu krajoznawczego, reprezentowanego przez Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”. Sam fakt utworzenia Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” w ramach tak ważnej instytucji, jaką był Polski Komisariat Plebiscytowy, świadczy o randze, jaką nadawano ruchowi turystyczno-krajoznawczemu jako czynnikowi rozwijającemu przywiązanie do kraju ojczystego i wartości z tym związanych. Jednak w obliczu plebiscytu były to działania doraźne, obliczone na pozyskanie dla sprawy polskiej jak największej rzeszy zwolenników, niezależnie od tego, czy magnesem będzie sport, kultura, historia, literatura czy turystyka i krajoznawstwo.

REAKTYWACJA ZWIĄZKU W AUTONOMICZNYM WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

W okresie międzywojennym Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” stał się organizacją marginalną. Przez długi okres „...z powodu niezamożności” działalność Związku była zawieszona²⁷. Reaktywacja nastąpiła w 1927 r. za sprawą Ludwika Kopca, byłego skarbnika Związku. Po roku 1927 wznowiło działalność 16 gniazd, urządzano wycieczki w Beskidy (Szyndzielnia, Barania Góra), a przede wszystkim zajmowano się grą na mandolinach. Na Walnym Zjeździe Delegatów 6 III 1930 r. wybrano władze z prof. Feliksem Sachse na czele oraz sekretarzem Ignacym Waclawczykiem, będącym jednocześnie prezesem Towarzystwa Wycieczkowego „Jaskółka” w Katowicach.

²⁵ Sportowiec nr 8 z 22 IX 1920, s.8

²⁶ Album Tow. Wyc. „Jaskółka” Ruda Śl. z 1929 r. w zbiorach Muzeum Miejskiego im. M. Chroboka w Rudzie Śląskiej

²⁷ „Jaskółka” r. VII nr 1 z 30 V 1927, s.2

Fot.2 Ignacy Waclawczyk wieloletni sekretarz ZTW

Pojawiła się też nowa nazwa Związku: Związek Towarzystw Mandolinowych i Wycieczkowych „Jaskółka” Województwa Śląskiego, nieznacznie też zmieniono statut, kładąc akcent na muzyczną stronę Towarzystw.

We wrześniu 1930 r. odbyły się w Rudzie Śląskiej uroczystości 10-lecia istnienia Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”, w których udział wziął m.in. poseł do Sejmu RP, prezes Chrześcijańskiej Demokracji Wojciech Korfanty i prezes Ogólnopolskiego Związku Mandolinistów Edward Bamber z Poznania

W kolejnych latach do Związku przystąpiło kilkanaście kolejnych Towarzystw – w 1931 r.: Klub Mandolinistów Wielka Dąbrówka, Towarzystwo Wycieczkowe „Jaskółka” Chudów, Towarzystwo Wycieczkowe „Jaskółka” Orzesze, Klub Mandolinistów Tarnowskie Góry. Na początku 1931 r. Związek liczył już ok. 40 Towarzystw.²⁸; w 1932 r.: Towarzystwo Wycieczkowe i Mandolinowe „Jaskółka” Knurów, Towarzystwo Mandolinistów „Halka” Roździeń-Szopienice, Towarzystwo Mandolinistów im. J. Elsnera Nowy Bytom, Towarzystwo Mandolinistów „Moniuszko” w Radzionkowie, Kameralny Zespół Mandolinowy Wielkie Hajduki, Towarzystwo Mandolinowe „Moniuszko” Wełnowiec. Niestety, chwilowy entuzjazm, przejawiający się m.in. w reaktywowaniu kolejnych Towarzystw, stracił impet. W sprawozdaniu Towarzystwa Wycieczkowego „Jaskółka” Katowice za lata 1929-1930 pojawia się informacja o słabym oddziaływaniu na otoczenie, małym naborze członków, wreszcie – słabej aktywności tych ostatnich: „Winę w tym wypadku nie należy zarządowi przypisywać lecz w przeważnej części członkom samemu i to z powodu ich za mało intensywnej agitacji około rozwoju Towarzystwa, jak również lekceważenie sobie wszelkich imprez urządzanych przez Towarzystwo. W zapowiadanych w porze letniej wycieczek brała tak mała liczba udział, że poniekąd się w ogóle zastanawiano nad tym, czy należy się pracą z obojętnymi ludźmi przejmować czy nie.”²⁹

Mimo problemów w 1930 r. Związek zorganizował w maju imprezę „Powitanie Wiosny” w katowickiej dzielnicy Muchowiec, połączoną z lotami wycieczkowymi nad Śląskiem, a w

²⁸ Pismo ZTMiW „Jaskółka” Woj. Śląskiego do redakcji „Polonii” z 2 II 1931 r. odpis w zbiorach autora

²⁹ Sprawozdanie z działalności prezesa Towarzystwa Wyc. Jaskółka Katowice I. za czas od 4 IV 1929 r. do dnia 19 I 1930r. odbitka mpisu w posiadaniu autora

1931 r. – w Mikołowie, połączoną z festynem. 5 VII 1931 r. odbył się splot galarami Przemszą z Mysłowic do Chełmka.³⁰

Reaktywacja działalności zbiegła się jednak z kryzysem ekonomicznym, dlatego też jednym z działań Towarzystwa była pomoc w znajdowaniu pracy bezrobotnym członkom.

W 1931 r. wprowadzono dla wyróżniających się członków Związku Odznakę Honorową w formie gwiazdy ośmioramienniej, średnicy 32 mm, z połączanego metalu. W jej środku znajduje się okrągła tarcza o średnicy 18 mm z białą obwódką i niebieskim tłem w środku. Na białej obwódce umieszczono napis: ZWIĄZEK TOWARZYSTW MANDOLINOWYCH I WYCIECZKOWYCH „JASKÓŁKA” WOJ. ŚL. W środku tarczy na niebieskim tle znajduje się wizerunek Towarzystw złota jaskółka oraz złota mandolina skrzyżowana z gitarą. Odznakę Honorową nosiło się na wstążce biało-niebieskiej szer. 20 mm, na lewej piersi.

Fot. 4 Odznaka Honorowa

Fot. 5 Legitymacja do Odznaki Honorowej

W 1932 r. w związku z wprowadzeniem w Rzeczypospolitej Ustawy o Stowarzyszeniach, opracowano nowy Statut Związku Towarzystw Mandolinowych i Wycieczkowych „Jaskółka”, określając w § 3. pięć jego zadań:

- pielęgnowanie muzyki mandolinowej i gitarowej oraz gry na pokrewnych instrumentach,
- krzewienie polskiej kultury muzycznej przez urządzenie koncertów i popisów orkiestr mandolinowych,
- pielęgnowanie polskiej pieśni,
- poznawanie ojczystego kraju,
- pielęgnowanie i wzbudzanie ducha towarzyskiego.

Środkami do realizacji tych celów miały być m.in. lekcje gry na instrumentach, koncerty i wieczorki wokalne-muzyczne, wycieczki krajoznawcze, zebrania, schadzki, odczyty, wieczornice, zabawy itp. Do Towarzystw, tworzących Związek przyjmowano osoby narodowości polskiej wyznania chrześcijańskiego.

W zapowiedzianym na 6 III 1932 r. Walnym Zjeździe Delegatów w punkcie 12 porządku obrad przewidziano: Uchwalenie zmiany nazwy Związku z dotychczasowej na „Związek Polskich Towarzystw Mandolinowych” Województwa Śląskiego w Katowicach³¹ i pod tą nazwą Związek funkcjonował do 1934 r. Niestety, jego działalność miała coraz mniej wspólnego z krajoznawstwem i turystyką. Zadania, określone w 1920 r. w momencie

³⁰ Okólnik nr 10 ze stycznia 1931, odbitka w zbiorach autora

³¹ Okólnik nr 10/31-2 z 21 II 1932, odbitka w zbiorach autora

tworzenia tej organizacji, w nowym statucie zeszły na dalszy plan. Działalność wycieczkowa mieściła się z pewnością w ostatnim z zadań – pielęgnowaniu i wzbudzaniu ducha towarzyskiego. Z zachowanego materiału archiwalnego wynika, że istotnie działalność Związku skupiała się na koncertach, udziale w konkursach i popisach mandolinowych, zabawach karnawałowych i dorocznej imprezie turystyczno-towarzyskiej „Powitanie Wiosny”. Potwierdza to pismo Dyrekcji Policji w Katowicach do Urzędu Województwa Śląskiego z 10 IX 1934, cyt. m.in.: „Działalność Stowarzyszenia składała się corocznie z urządzania zawodów orkiestr mandolinowych o mistrzostwo województwa śląskiego, imprez dla wszystkich kół p.n. „Święto powitania wiosny”, złączone z wycieczką związkową i koncertem, kursów muzycznych dla graczy początkujących, jak i kierowników orkiestr oraz dyrygentów kół. Ponadto Stowarzyszenie wydaje drukiem polskie utwory muzyczne repertuaru orkiestr mandolinowych.”³²

Fot. 3 Wycieczka w 1930 r.

³² Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Dyr. Pol. Kat 40, sygn. 52

LIKwidACJA

Krajoznawczą i turystyczną pracę w autonomicznym województwie śląskim w okresie międzywojennym podjęły organizacje ogólnopolskie, statutowo do tego powołane: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze z jego Kołami Krajoznawczymi Młodzieży Szkolnej, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Kolejowe Towarzystwo Krajoznawcze i inne, choć z pewnością prawie każde z funkcjonujących wówczas stowarzyszeń urządzało okazjonalne wycieczki krajoznawcze. W tej sytuacji powołany w 1920 r. do krzewienia krajoznawstwa wśród ludności o zapatrywaniach propolskich na Górnym Śląsku Związek Towarzystw Wycieczkowych zajął się swą drugą sferą działalności – popularyzacją gry na mandolinach i gitarach. Ostatni zwyczajny Zjazd Delegatów Związku z 29 VIII 1934 uchwalił zmianę dotychczasowej nazwy na Stowarzyszenie Miłośników Muzyki Województwa Śląskiego. W przededniu likwidacji Związku Polskich Towarzystw Mandolinowych Woj. Śl. (dawny Związek Towarzystw Wycieczkowych i Mandolinowych Woj. Śl.) liczył on 2000 członków zrzeszonych w 42 towarzystwach: „Halka” i „Jaskółka” w Bielszowicach; „Harfa” w Boruszowicach; „1930” w Chorzowie; „Lutnia” w Czernicy; „im. Szymanowskiego” w Czułowie; „Jaskółka” w Dąbrówce Małej; „Jaskółka” w Dąbrówce Wielkiej; „im. Szopena” w Gierałtowicach; „im. Szopena” w Imielinie; „im. Paderewskiego” w Janowie Miejskim; „Kop. Wujek”, „Jaskółka I”, „Jaskółka II” w Katowicach; „Jaskółka” w Katowicach-Załężu; „Echo” w Katowicach-Dębie; „im. Moniuszki” w Katowicach-Ligocie; „im. Paderewskiego” w Knurowie; „Jaskółka” w Lipinach; w Lubecku; „Jaskółka” w Mikołowie; „Jaskółka” w Murckach; „Jaskółka” w Mysłowicach; „im. Elsnera” w Nowym Bytomiu; „im. Karłowicza” w Nowej Wsi; „im. Żeromskiego” w Nikiszowcu; „im. Szopena” w Orzegowie; „Jaskółka” w Pawłowie; „im. Szopena” w Piekarach Śląskich; „Jaskółka” w Rudzie Śląskiej; „Jaskółka” w Rudzie Południowej; „im. Moniuszki” w Radzionkowie, „Gwiazda” w Rojcy; „Echo” i „Zw. Strzelecki” w Siemianowicach; „im. Paderewskiego” w Suchej Górze; „im. Szopena” w Strzybnicy; „Halka” w Szopienicach, „Lira” w Szklarni; „Jaskółka” w Tarnowskich Górach; „im. Moniuszki” w Welnowcu; „P.Z.P” w Wielkich Hajdukach i „Halka” w Wodzisławiu Śląskim.³³ Liczebność poszczególnych towarzystw wynosiła od 20 do 110 członków, średnio 40-50.

Stowarzyszenie Miłośników Muzyki Województwa Śląskiego w Katowicach miało nie tylko inną nazwę, ale także odmienną strukturę. O ile bowiem ZTW „Jaskółka” był federacją samodzielnych stowarzyszeń (Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”), o tyle w nowym stowarzyszeniu samodzielne niegdyś towarzystwa stawały się oddziałami Związku. Zarząd SMM wybrany na Zjeździe w 1934 r. był identyczny jak zarząd Związku Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”, czy późniejszego Związku Polskich Towarzystw Mandolinowych Województwa Śląskiego w Katowicach. Jego prezesem nieprzerwanie był prof. Feliks Sachse, wiceprezesem Alojzy Kurek, sekretarzem Stefan Szostak, zastępcą sekretarza Jan Lipp, a skarbnikiem – Konrad Sobczyk.

W takim kształcie i przy prawie niezmiennym składzie funkcjonowało Stowarzyszenie do wybuchu II wojny światowej. Zostało wykreślone z rejestru stowarzyszeń i związków 13 V 1957 r., na podstawie decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z 7 V 1957 r.³⁴

Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” był organizacją w takim samym stopniu zajmującą się upowszechnianiem turystyki, jak i popularyzacją kultury muzycznej.

³³ Pismo Stowarzyszenia Miłośników Muzyki Województwa Śląskiego do Dyrekcji Policji z 24 VI 1938, Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Dyr. Pol. Kat 40, sygn. 52

³⁴ Rejestr Stowarzyszeń i Związków pozycja 208, Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Prez. WRN 224/4, sygn. 8/I

Prowokował uczestnictwo tak zwanych „zwykłych ludzi” w szeroko rozumianej kulturze. W tradycji polskiej turystyki takich organizacji nie było, choć z łączeniem turystyki z uczestnictwem w kulturze mieliśmy i mamy do czynienia wielokrotnie. Dość wspomnieć, że tego typu działania widoczne są w pionierskim okresie działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które obok urządzania masowych wycieczek, umożliwiała także udział w polskiej kulturze. Niech tego przykładem będzie chociażby słynna wystawa „Krajobraz Polski” z 1912 r., na której – obok fotografii krajoznawczej – zgromadzono wielkie dzieła malarskie takich twórców, jak Chełmoński, Witkiewicz, Mehoffer, Gieryski, Masłowski, Stanisławski, Fałat, Wyczółkowski, Gerson, Tetmajer, Wiewiórski, Filipkiewicz, Czajkowski, Weysenhoff czy Wyspiański.³⁵ Nawet dziś, po stu latach, podobne zgromadzenie obrazów wymienionych autorów byłoby wydarzeniem kulturalnym na niespotykaną skalę.

Podobnie ma się sprawa z kulturotwórczą działalnością PTTK, które w 1974 r. było organizatorem społecznej akcji rewaloryzacji Zamościa p.n. „Zamość – wczoraj – dziś – jutro”. W ramach tej akcji w lipcu 1975 r. warszawski Teatr Ochota, z p. Haliną Machulską i Janem Machulskim, zaprezentował mieszkańcom i uczestnikom petetekowskiej akcji „Zamość” 18 różnorodnych spektakli teatralnych. Odbywały się także warsztaty teatralne i dyskusje. Inicjatywa ta dała początek kontynuowanemu do dziś „Zamojskiemu Latu Teatralnemu”.³⁶

Nurt reprezentowany przez ZWT „Jaskółka”, wędrowki i gry na instrumentach (śpiewu), znalazł także swe odbicie w działaniach realizowanych pod egidą PTTK, bowiem śpiew i gra na gitarach towarzyszy wielu wędrowkom, spływom, ogniskom turystycznym od kilku już pokoleń. Jest także elementem rywalizacji na wielu uznanych festiwalach piosenki turystycznej, takich jak Bazuna czy Yapa. Choć więc od kilkudziesięciu lat Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka” nie istnieje, jego duch pozostał.

Edward Wiczorek

³⁵ Czarnowski A. Skowron W. Historia Fotografii Krajoznawczej PTK-PTTK, Łódź 2000, s. 21

³⁶ Teatr Ochoty w akcji „Zamość”, „Gościńiec” nr 10(76) październik 1975, s.26